

TÜRKİYE KÖMÜR MADENCİLİĞİ VE GELECEĞİ **)

Tuğrul ERKİN *)

Dünyada en güç mesleğin yeraltı madenciliği olduğu bilinen bir gerçektir. Yeraltı madenciliği içinde de kömür madenciliği sahip olduğu şartlar sebebiyle şüphesiz en ağır ve zor olanıdır. Yeraltı şartlarının zorluğu kömür istihsal edebilmek için kısmen de olsa teknik bir çalışma, yatırım ve organizasyonu gerektirir. Bilhassa üretim arttıkça, belirli bir teknik güce sahip olmak şarttır. Aksi halde uzun süreli bir istihsal yapılamaz, ancak kısa zamanda tükenecek bir mostra işletmeciliği söz konusu olabilir.

Bu bakımdan kömür madenciliğimiz uzun yıllar Türkiye'nin hakikî manâda yegâne madencilik kolu olmuş, tek başına Zonguldak havzası, diğer madencilik faaliyetlerimizin toplamından daha fazla teknik iş gücünü, yatırımı ve faaliyeti kapsamıştır. Aynı zamanda bu havza, meslekdaşlarımız için de uzun yıllar en önemli iş ve yetişme sahası olarak kalmıştır. Bu gün yurdumuzun hemen her yerinde çalışan meslekdaşlarımızın büyük oir kısmı meslekî gelişmelerini bu havzada edinmişlerdir. Dolayısıyla kömür madenciliğinin mesleğimiz ve meslekdaşlarımız yönünden önemi çok büyüktür.

Bilindiği gibi yurdumuzda ilk taşkömürü madenciliği Uzun Mehmet'in 1829 yılında Ereğli'de kömürü bulmasıyla başlamıştır. İlk fiilî üretim ise 1848 yılında Hazine'i hassa tarafından havzanın Galata sarraflarına kiralanmasıyla gerçekleşmiş ve bu idare altında çok ilkel bir çalışma ile 40-50 bin ton civarında kömür üretilmiştir. Kırım Harbinin başlaması ile idare ingilizlere geçmiş, 1864 yılında ise devrin Kaptan'ı Deryasına devredilmiş ve bir maden nazırlığı kurulmuştur. Bu devrede havzada büyük gelişmeler olmuş, Tren ve Dekovil hatları döşenmiş havzanın sınırları tesbit edilmiş, kok, briket, ateş tuğlası ve çimento fabrikaları gibi tüketici tesisler kurulmuş ve üretim muntazam artışlarla 1907

yılında 735.000 ton'a erişmiştir. I. Dünya Harbi sırasında faaliyet tekrar gerilemiş harbin sonunda ise havza Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bu idare altında istihsal 1920 yılında 570.000 ton'a erişmiştir.

Cumhuriyet devrinde ise uzun yıllar havza çeşitli şirketler tarafından işletilmiştir. Bu devrede devletin maden kömürü ekonomisinde güttüğü politika şu şekilde olmuştur.

1920 — 1925 yılları arasında himayeci,
1925 — 1936 Vasıtalı müdahaleci,
1937 — 1940 işletmeci

ve 1940 yılından itibaren inhisarcı bir politika güdülerek havza tamamen kamulaştırılmıştır, idare 1957 yılına kadar Etibank'a bağlı Ereğli Kömürleri işletmesinin uhdesinde kalmıştır. Bu tarihten itibaren yeni bir iktisadi Devlet Teşekkülü kurularak (TKİ) yönetim ona devredilmiştir.

Türkiye'de linyit madenciliği ise ilk defa 1914 - 1918 yılları arasında I. Dünya Harbi sırasında düşünülmüş, başta Soma Linyitleri olmak üzere Anadolunun birçok bölgelerinde linyit İşletmeleri kurulmuştur. Bu arada Ağaçlı - Çiftalan linyit havzasında da bir işletme faaliyete geçerek üretime başlamıştır. (Yılda 650 ton) Mütareke yıllarında linyitçiliğimiz de ölü bir devreye girmiştir. Bu duraklamadan sonra Soma tekrar faaliyete başlamış 1927 yılında ise Çeltek havzası faaliyete geçmiştir. Müteakiben bir, iki yıl ara sile Tavşanlı, Değirmisaz, Yerköy ve Gerenez linyit ocakları özel Sektörce açılmıştır. 1938 yılından itibaren sırasıyla Değirmisaz, Tunçbilek ve Soma'daki sahalar devlet eline geçmiş ve birleştirilerek 1940 yılında Etibank'a, 1957 yılında ise TKİ'ye devredilmiştir. Yukarıda kısaca ve kaba hatlarıyla belirtilmeye çalışılan kömür madenciliğimizin tarihçesinden sonra şimdi de biraz kömür rezervlerimiz üzerinde durulacaktır.

Dünyamız kömür rezervleri bakımından çok zengin olup bu değeri hesaplamak için **çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bulunan ra-**

*) Mad. Y. Müh. - T.K.İ. Kurumu - Ankara.

***) (Bu yazı İTÜ Maden Fakültesinin 15. Kuruluş Yıldömjümün de Odamız adına yapılan konuşmadan özetlenmiştir.)

kamlar birbirlerinden büyük farklar göstermekle beraber hepsinin müşterek yönü mevcut rezervlerin daha en az iki asır dünyamızın ihtiyacının karşılanmasına yetecek değerdedir. Nitekim en ihtiyatlı bir tahmine göre toplam rezervler $2,32 \cdot 10^2$ ton (yani 2,32 trilyon) ton tutmaktadır.

Bu hesapta 40 cm den inöfe ve 900 m. den derin damarlar gözönüne altıthamış ve ayrıca bilinen yatakların gelişimi için de hiç bir değer ayrılmamıştır. (7 misline kadar tahminler mevcut.)

Şimdi bu rakamın ışığı altında yurdumuzun bilinen kömür rezervi nedir? Bugün bilinen taş kömürü rezervlerimiz 1,3 milyar ton tutmakta olup bugüne kadar yapılan, alıştırmalarda Zonguldak Havzasının dışında bir başka prodüktif karbonifer maalesef tesbit edilememiştir. Linyit yataklarımız ise büyük gelişimler göstermekle beraber bugüne kadar bulunanların toplamı, taş kömürü eşdeğeri cinsinden 1,197 milyar ton tutmaktadır ki, bu rakama yeni bulunan kemdi orijinal kalorisinden 3 milyar ton rezervli Elbistan Havzası dahil edilmiştir.

Yalnız Amerika'nın, Çin'in ve Sovyet Rusya'nın yanmşar milyar ton yıllık üretim yaptıkları gözönüne alınırsa bilinen rezervlerimizin önemsizliği daha iyi anlaşılır.

Türkiyemiz diğer enerji kaynakları bakımından da zengin bir ülke değildir. Bugün bilinen petrol rezervlerimiz 50, milyon ton civarındadır. Yıllık tüketimimiz ise 167: 5,4 milyon tonu bulmuştur. 1972 yılında 10'milyon tonu aşacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu rakam karşısında bilinen 50 milyon tonun ne derece önemsiz olduğu açıktır. Nükleer enerji sahasında yapılan araştırmalarda da bugüne kadar tatmin edici neticeler alınmamıştır. 1956 yılından beri devam eden uranyum araştırmaları sonucunda Söke Aydm'da 100 ton, Milas - Muğla'da 150 ton U_2O_5 'e eşdeğer cevher tesbit edilmiş olup iktisadi bir değerde görülmemektedir. Yalnız Manisa - Salihli'de bulunan 1700 ton tutarındaki rezerv geliştiği takdirde iktisadi olabilir. Bir de Malatya ve Eskişehir'de toryum belirtilerine rastlanmıştır.

Yalnız hidroelektrik yönünden yurdumuz zengin olmakla birlikte bu da çok büyük yatırımı gerektiren bir kaynaktır. Ayrıca yalnız elektrik enerjisi üretiminde kullanılabilir. Bu durumda, daha uzun yıllar mahdut enerji tüketimimizin yerli kaynaklarla karşılanmasında kömürlerimizin en önemli rolü oynayacağı kesinlikle söylenebilir.

Türkiye'de kömür üretim ve tüketimi tamamen birbirine paralel bir şekilde gelişmiş, çok cüz'î miktarların haricinde ithalât veya ihracat hareketleri olmamıştır. Yazının başında da belirtildiği gibi başlayan üretim bugün taş kömüründe ve linyitte 5 er milyon tona erişmiştir. Takriben aynı yıl içinde dünya kömür üretimi ise taş kömüründe 1,8 milyar tona linyitte ise 750 milyon tona yükselmiştir. (Çin hariç)

Aşağıda, bilhassa Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Hindistan gibi küçük veya geri ülkelerin üretimleri önemleri sebebiyle verilmiştir.

Milyon ton olarak
1966 yılı üretimleri
Taş Kömür Linyit

Polonya	118	—
Çekoslovakya	27	73
Bulgaristan	—	25
Hindistan	68	—

Yurdumuzda, Devlet Sektörünün, ikinci plân devresi sonuna kadar varacağı üretim hedefleri tesbit edilmiş ve plânlanmıştır, özel Sektör için böyle bir plân mevcut değildir. Ancak Millî Plânın ışığı altında doğması muhtemel kömür talebi tarafımızdan tesbit edilmeye çalışılmış ve bu talebin, imkânlar gözönüne alınarak özel Sektörün ne derece karşılayabileceği tahmin edilmiştir.

1972 yılında taş kömür üretimimiz 6 milyon ton («atılabilir»)a varacaktır. Linyit üretiminin ise devlet Sektöründe 6,6 milyon tona özel Sektörde ise 3,5 milyon tona erişeceğini ummaktayız. Çalışmalarımıza göre, 1972 yılından itibaren feu artış devam edecek ve taş kömür havzam^{5*} 1980 yılında optimum üretim olarak düşünüE81 9 milyon ton satılabilir'e çıkacaktır.

Linyitte ise 1977 yılında toplam üretim'n 13 milyon tona 1982 de ise 16 milyon tona varacağını ummaktayız.

Ancak bugün Kamu Sektörüne ait linyit ocaklarının 1972 yılında optimum üretimlerine varacakları gözönüne alınırsa bu yıldan itibaren doğacak artışın daha ziyade özel Sektör ocaklarından sağlanacağını düşünmek lâzımdır.

Bu arada devletçe devir alınan yeni ocakları da hesaba katmak gerekir. Nitekim Elbistan'da bulunan yeni bir yatak büyük ümitler vermektedir.

Anılan üretimi çeken, kömür talebi hakkında da çok kısa olarak şöyle bir tahminde bulunulabilir: İlerki yıllarda tağ kömüründe talep gelişimi Demir Çelik Sektörü yönünde olacak bugünkü 900 bin tonluk kok talebi 1981 de 4,1 milyon ton'a çıkacaktır, (pik 4,8 milyon ton)

1972 de toplam tüketimin % 50 si

1977 de % 72 si

1982 de ise % 80 i demir çelik sanayiince yapılacak buna mukabil ulaştırma ve elektrik üretimindeki paylar süratle düşecektir.

Sektör	1972	1977	1982
Elektrik	% 22	% 14	% 10,9
Ulaştırma	% 13,5	% 4,7	% 0

linyitteki gelişim ise bilhassa teshinde olacak 1972 den itibaren teshin talebi % 50 nin üzerinde kalacaktır.

Sektör	1972	1977	1982
Elektrik	% 31	% 31	% 29
Teshin	% 54	% 56	% 60
Diğerleri	% 25	% 13	% 11

Yukarıda arzedilen hedefler çok büyük değerler değildir, yalnız gerçekleştirilmesi güçtür. Bu değerlere varıldığında bile artan nüfus gözönüne alındığında fert başına düşen bugünkü 253 kg. lık toplam (151 kg. tağ kömür + 102 kg. linyit) kömür tüketiminde ancak çok cüz'i bir artış sağlanabilecektir.

Bu değerlere ulaşmak için gerek idarî gerekse hukuk' yönden yeni tedbirleri almak hükümetlere, gerekli teknik tedbirleri almak ise bizlere düşecektir aksi halde bugün Almanya'da (4 ton/İşçi randıman) 3 tondan aşağıdaki randımanla çalışan ocaklar kapatılırken bizim halâ 750 kg. lık umumî randımanımızla ve açık bir ekonomi içinde faaliyetimizi devam ettirmemiz imkânsız olacaktır. Bu bakımdan kömür madenciliğimizin istikbalî tamamen meslektaşlarımızın gayretlerine bağlanmış büyük bir sınav olacaktır.